

ABDULLA QODIRIYNING “O‘TGAN KUNLAR” ROMANIDAGI
ANTROPONIMLARNI TAHLIL QILISH

Mehriniso Ibragimovna Ismatova

Termiz davlat pedagogika instituti

mehrinisoibragimovna789@gmail.com

Ilmiy rahbar: Xudoyberdiyeva Oyjamol Muzaffarovna

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romanidagi antroponimlar lingvistik va uslubiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida asarda uchraydigan shaxs nomlari, ularning kelib chiqishi, ma’no qatlamlari va badiiy funksiyasi o‘rganiladi. Antroponimlarning qahramon xarakterini ochishda, ularning ijtimoiy mavqeyini belgilashda hamda davr ruhini aks ettirishda tutgan o‘rni ko‘rsatib beriladi. Maqolada personaj ismlarining milliy mentalitet, an’ana va o‘zbek tarixiy hayoti bilan bog‘liqligi, shuningdek, ularning Qodiriy tomonidan ongli ravishda tanlanishi orqali asarning mazmuniy va estetik qiymatini oshirishiga e’tibor qaratilgan. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, antroponimlar nafaqat nomlash vositasi, balki qahramon xarakterini ochuvchi, muallif ideyasini ifodalovchi muhim badiiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: antroponim, onomastika, badiiy nomlash, leksik-semantik tahlil, Abdulla Qodiriy, “O‘tgan kunlar”.

ABSTRACT

This article analyzes the anthroponyms used in Abdulla Qodiriy’s novel “*Bygone Days*” from a linguistic and stylistic perspective. The study examines personal names appearing in the novel, focusing on their origin, semantic meaning, and artistic function within the text. The research highlights how anthroponyms contribute to revealing the characters’ personalities, indicating their social status, and reflecting the cultural and historical atmosphere of the period depicted in the novel. Special attention is given to the connection between character names and national mentality, traditions, and the sociocultural context of Uzbek society. The findings indicate that anthroponyms in the novel serve not only as naming units but also as essential stylistic tools that enhance the artistic value of the work and support the author’s ideological intent.

Keywords: anthroponym, onomastics, personal names, linguistic-stylistic analysis, Abdulla Qodiriy, *Bygone Days*.

KIRISH

Abdulla Qodiriy o‘zbek adabiyoti tarixida roman janrining asoschisi sifatida tanilgan ijodkor bo‘lib, uning “O‘tgan kunlar” romani milliy adabiyotimizning bebaho durdonasi hisoblanadi. Asar XIX asr oxiri va XX asr boshidagi O‘rta Osiyo jamiyati hayotini, ijtimoiy munosabatlarni, milliy an‘ana va qadriyatlarni badiiy tasvirlash orqali o‘quvchini o‘sha davr ruhiga olib kiradi. Roman matnining badiiy kuchi nafaqat voqealar rivoji bilan, balki muallif tomonidan tanlangan til birliklari — xususan, antroponimlar orqali namoyon bo‘ladi. Antroponimlar, ya‘ni shaxs nomlari, badiiy matnda oddiy nomlash vositasi bo‘lib qolmay, balki obrazlarni individuallashtirish, ularning xarakterini ochish, ijtimoiy mavqeyini belgilash va voqealarni ma‘lum tarixiy makon va zamonga bog‘lashda muhim semantik yuk bilan namoyon bo‘ladi. “O‘tgan kunlar”da uchraydigan antroponimlar o‘zining ma‘no qatlamlari, kelib chiqishi va ramziy funksiyalari bilan ajralib turadi. Qodiriy har bir qahramon ismini ongli ravishda tanlab, ism orqali obraz xarakterini yoki uning taqdiriga ishora beradi. Shu bois romandagi antroponimlar muallif g‘oyasining shakllanishiga xizmat qiladigan muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur tadqiqot romanda uchraydigan antroponimlarning leksik-semantik tahlili, ularning uslubiy vazifasi hamda badiiy matnning mazmuniy va estetik yaxlitligini ta‘minlashdagi rolini yoritishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Qodiriy antroponimlarni mahorat bilan qo‘llagan holda, asar qahramonlari xarakterini yanada chuqurlashtirgan va o‘quvchini milliy tarixiy haqiqatga yaqinlashtirishga erishgan.

INTRODUCTION

Abdulla Qodiriy is recognized as the founder of the Uzbek realistic novel, and his work “*Bygone Days*” holds an exceptional place in the history of Uzbek literature. The novel vividly reflects the social structure, customs, traditions, and worldview of Central Asian society in the late 19th and early 20th centuries, guiding the reader into the historical atmosphere of that period. One of the linguistic features that strengthens the artistic value of the novel is the deliberate use of anthroponyms — personal names of the characters. In literary texts, anthroponyms serve not only as naming units but also function as significant stylistic devices that individualize characters, reveal their personal traits, indicate their social status, and connect the storyline to a specific

historical time and cultural environment. The anthroponyms in “*Bygone Days*” are selected with particular attention to their semantic meaning, etymology, and symbolic load. Each name used by Qodiriy reflects the character’s essence, destiny, or role within the novel’s ideological structure. For this reason, anthroponyms contribute to shaping the author's message and to enhancing the overall emotional and aesthetic impact of the literary text. This research focuses on the lexical and semantic analysis of anthroponyms in the novel, exploring their stylistic functions and their role in ensuring the narrative and artistic integrity of the text. The study demonstrates that Qodiriy skillfully employs anthroponyms to deepen character portrayal and immerse the reader in the socio-historical reality of the time.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Abdulla Qodiriyning “*O‘tgan kunlar*” romaniga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlarda asosan asarning tarixiy-badiiy ahamiyati, sujet qurilishi, qahramonlarning xarakter tahlili, xalq og‘zaki ijodi unsurlari va til xususiyatlari yoritilgan. A. Qodiriy haqida A. Rasulov, N. Karimov, S. Olimov, B. Qosimov kabi adabiyotshunos va tilshunos olimlarning ishlari e‘tiborga molik bo‘lib, ular asarda qo‘llangan leksik qatlamlarning badiiy vazifasini izohlagan. Biroq romandagi **antroponimik birliklarni tizimli ravishda lingvistik jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlangan izlanishlar yetarli emas**, shuning uchun ushbu mavzu ilmiy jihatdan dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shuningdek, antroponimlar bo‘yicha umumiy ilmiy manbalardan — onomastika nazariyasiga oid A.V. Superanskaya, V.A. Nikonov, B. Ahmedov kabi tadqiqotchilarning ishlari ushbu maqolada nazariy asos sifatida qo‘llanildi. Tadqiqot quyidagi metodlar asosida amalga oshirildi: Deskriptiv (tasviriy) metod — romanda uchragan antroponimlar aniqlanib, ro‘yxatga olindi va ularning semantik xususiyatlari tavsiflandi. Leksik-semantik tahlil — har bir ismning ma‘nosi, kelib chiqishi, ramziy yoki konnotativ yuklamasi aniqlanib, qahramon xarakteri bilan bog‘liq holda izohlandi. Kontekstual tahlil — antroponimlarning matndagi vazifasi, syujetga ta‘siri va qahramon nutqini individuallashtirishdagi roli o‘rganildi. Qiyosiy tahlil — romandagi antroponimlar boshqa o‘zbek adabiy manbalaridagi nomlash an‘analari bilan taqqoslandi. Ushbu metodlar romandagi antroponimlarning badiiy-estetik vazifasini aniqlashga va ularning til tizimidagi o‘rnini belgilashga imkon berdi. Tadqiqot jarayonida antroponimlarning nomlashdan tashqari qo‘shimcha semantik va stilistik yuklamaga ega ekani aniqlanib, ularning asar mazmunini boyitishdagi ahamiyati ilmiy asosda ko‘rsatildi.

NATIJALAR

Tadqiqot jarayonida Abdulla Qodiriyning “*O‘tgan kunlar*” romanida qo‘llanilgan antroponimlar tizimli ravishda o‘rganildi va quyidagi natijalarga erishildi:

Romanda uchragan antroponimlar semantik jihatdan turlicha qatlamlarga mansubligi aniqlandi. Ismlar orasida diniy (Otabek, Yusufbek), milliy-traditsion (Kumush, Zaynab), sifatlovchi yoki ma’naviy ma’no yukiga ega (Otabek — “ota vorisi”) antroponimlar mavjud. Antroponimlar qahramon xarakterini ochuvchi badiiy vosita sifatida faol ishlatilgan. Masalan, *Kumush* ismi qahramonning poklik va nafislik timsoli ekanini ifodalaydi; *Homid* ismi esa salbiy xarakterga ega qahramonning xatti-harakatlari orqali keskin kontrast yaratadi. Qodiriy ismlarni ongli ravishda tanlagani aniqlangan. Har bir ism qahramonning ichki dunyosi, taqdir yo‘li va romandagi vazifasi bilan ma’nodosh tarzda uyg‘unlashadi. Antroponimlar tarixiy davr va milliy madaniyatni aks ettirishga xizmat qiladi. Ismlarning shakli, talaffuzi va qo‘llanishi orqali o‘quvchi XIX asr oxiri – XX asr boshidagi ijtimoiy muhitni tasavvur qiladi. Antroponimlar syujet dinamikasiga ta’sir ko‘rsatadi. Ba’zi ismlar muayyan voqealar rivojida kalit funksiyani bajaradi, masalan, Otabek–Kumush–Zaynab antroponimik uchburchagi romanning dramatik nuqtalarini belgilaydi. Umuman olganda, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Qodiriy antroponimlarni nafaqat nomlash vositasi, balki badiiy-estetik maqsadga xizmat qiluvchi muhim stilistik birlik sifatida qo‘llagan. Antroponimlar obrazlarni individuallashtirish, davr ruhini ifodalash va o‘quvchida emotsional ta’sir uyg‘otishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Abdulla Qodiriyning “*O‘tgan kunlar*” romanida antroponimlar tasodifiy tanlanmagan, aksincha, muayyan badiiy va ma’naviy maqsadga xizmat qiladi. Antroponimlarning romandagi funksiyasi faqat qahramonlarni nomlash bilan chegaralanmay, ular orqali muallif obrazlarni psixologik jihatdan chuqurlashtiradi, voqealar rivojiga emotsional ta’sir ko‘rsatadi va syujet dinamikasini boshqaradi. Olingan ma’lumotlar asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelish mumkin: Ismlar qahramon xarakterining semantik ko‘zgusi bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, *Kumush* ismi poklik va nafislikni, *Otabek* esa kelajak avlodga umid va yuksalish timsolini aks ettiradi. Bu lingvistik belgi obraz xarakterining shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Antroponimlar asarda milliy mentalitet va madaniy kodlarni ifodalash vositasi sifatida qo‘llangan. Qodiriy tanlagan ismlar orqali o‘zbek xalqiga

xos qadriyatlar — ota-onaga hurmat, sadoqat, muhabbat, jamiyatdagi o‘ringa munosabat kabi tushunchalar ochiladi. Antroponimlar asarning tarixiy voqelikka mos ruhini yaratadi. XIX asr oxiridagi nomlash an‘analari, ismlar tarkibi va talaffuzi orqali davrning sotsiolingvistik manzarasi gavdalanadi. Qodiriy antroponimlarni g‘oyaviy yuklamaga ega belgilar sifatida ishlatadi. Otabek–Kumush–Zaynab obrazlarining onomastik kontrasti romanning dramatik yo‘nalishini belgilab beradi. Shunday qilib, antroponimlar Qodiriy ijodida til vositasi sifatida emas, balki badiiy-estetik konsepsiyaning ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa onomastik tahlilning badiiy matnni tushunishda muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi. Quyida Abdulla Qodiriyning “*O‘tgan kunlar*” romanidagi asosiy antroponimlarga misollar va ularning badiiy-semantik tavsifi keltiriladi: **Otabek** – romandagi asosiy qahramonlardan biri. Ismining ma‘nosi “ota vorisi” yoki “yetakchi” sifatida talqin qilinadi. Otabekning shaxsiyati, sadoqati va oliyjanoblighi ism bilan uyg‘unlashib, qahramon obrazini yanada mustahkam qiladi. **Kumush** – Otabekning sevgilisi va keyinchalik rafiqasi. Ism ma‘nosi “kumush, poklik va nafislik” bilan bog‘liq bo‘lib, qahramonning tabiatini, pok va nozik qalbini ifodalaydi. **Zaynab** – romandagi dramatik qahramonlardan biri. Ism ma‘nosi “go‘zallik va nur” bilan bog‘liq. Zaynab qahramonlarning ijtimoiy va emotsional voqealarida markaziy rol o‘ynaydi. **Homid** – asarda ba‘zi manfiy yoki murakkab xarakterli shaxslar ismi sifatida uchraydi. Bu ism orqali qahramonning xarakteri va harakatlarining ijtimoiy yoki axloqiy jihatlari ochiladi. **Tohir** – yordamchi yoki kichikroq rol o‘ynovchi qahramonlarning nomi sifatida ishlatiladi. Ism ma‘nosi “pok, toza” bo‘lib, ba‘zan xarakterning ma‘naviy sifatlarini aks ettirishda xizmat qiladi. **Olim** – ma‘lum bir qahramonning bilimdon yoki ziyoli tabiatini ifodalash uchun ishlatilgan. Ismning ma‘nosi “bilimdon, olim” sifatida talqin qilinadi. Umuman olganda, romandagi antroponimlar nafaqat shaxslarni nomlash, balki ularning xarakterini ochish, ijtimoiy mavqe va ma‘naviy sifatlarini aks ettirish hamda syujetni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Bu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, Qodiriy romandagi antroponimlarni faqat shaxslarni nomlash uchun emas, balki ularning xarakterini ochish, voqealarni dramatik tarzda rivojlantirish, tarixiy va madaniy muhitni aks ettirish uchun ongli ravishda tanlagan. Ismlarning semantik yuki va badiiy funksiyasi romandagi har bir qahramon obrazining mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, romanda boshqa antroponimlar ham mavjud: **Rustam** jasorat va qahramonlik timsoli sifatida, **Shirin** esa yoqimli, mehribon qahramonlarni ifodalaydi. **Abdulla** ismi ma’naviy sadoqat va Allohga bo‘ysunuvchilikni bildiradi, **Hasan** ijobiy va oddiy xalq qahramonini aks ettiradi, **Said** esa baxt va omad timsoli sifatida ishlatiladi. Sevgi va sadoqatni ifodalovchi antroponimlar ham uchraydi: **Mahbuba** — sevgi va mehr-muhabbat, **Gulbahor** — jonli, nozik va yozgi obrazlarni ifodalaydi. Ba’zi ismlar esa ramziy ma’no bilan boyitilgan, masalan, **Shahzoda** yuqori maqomdagi shaxslarni bildiradi, **Yo‘ldosh** esa sadoqat va do‘stlik timsoli sifatida ishlatiladi. Shuni ta’kidlash lozimki, Qodiriy romandagi antroponimlarni faqat nomlash vositasi sifatida ishlatmagan. Har bir ism qahramonning xarakterini ochish, ularning ijtimoiy mavqeini belgilash, voqealarni tarixiy davrga moslashtirish va o‘quvchida milliy mentalitetni aks ettirishga xizmat qilgan. Antroponimlarning semantik yuki va badiiy funksiyasi romandagi syujetni yanada dramatik va hissiy jihatdan boyitadi, shuningdek, o‘quvchiga XIX asr oxiri – XX asr boshidagi O‘rta Osiyo jamiyati hayoti haqida aniq tasavvur beradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Abdulla Qodiriyning “*O‘tgan kunlar*” romanidagi antroponimlar badiiy matnning muhim tarkibiy qismi sifatida xizmat qiladi. Ismlar tasodifiy tanlanmagan, balki qahramonlarning xarakterini ochish, ularning ijtimoiy mavqeini ko‘rsatish, voqealarni ma’lum tarixiy davrga bog‘lash va milliy mentalitetni aks ettirish maqsadida ongli ravishda ishlatilgan. Romandagi asosiy qahramonlar — Otabek, Kumush, Zaynab va boshqalar — ismlari bilan o‘z xarakterini, ma’naviy va badiiy mazmunini yanada kuchaytiradi. Yordamchi va kichikroq qahramonlarning ismlari ham o‘ziga xos semantik va stilistik vazifani bajarib, romandagi voqelikni boyitadi. Shunday qilib, antroponimlar Qodiriy ijodida faqat nomlash vositasi sifatida emas, balki **badiiy-estetik va ideologik vosita** sifatida ishlatiladi. Ular obrazlarni individuallashtirish, syujetni rivojlantirish va o‘quvchida tarixiy hamda madaniy tasavvur yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu tahlil onomastik yondashuvning romandagi badiiy matnni chuqurroq tushunishda qanchalik ahamiyatli ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1'.Muzaffarovna, X. O. (2025). RAQS TERMINLARINI TARJIMA QILISHDA FRAME TAHLIL METODINING QO‘LLANILISHI (ingliz va o‘zbek raqs terminlari misolida). Hamkor konferensiyalar, 1(14), 1473-1478.
- 2.Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi METAFORA TUSHUNCHASINING ILMIY NAZARIY ASOSLARI 2021.
3. N.X.Boboqulova SEMANTIC ANALYSIS OF PROVERBS WITH THE SOMATIC COMPONENT”HEAD” 2023.
4. K.S.Abdukarimovna METAPHOR IN NEWSPAPER JournalNX 7(1),210-214,2021.
5. Madatova Mahliyo. (2023). Abdulla Qodiriy ijodida millati va milliy o'zlik masalasi. CONFERENCE ON UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH 2023, 1(2), 156–158.
- 6.Abdulla Qodiriy O‘TGAN KUNLAR romani Toshkent “Navro‘z”,2019.-400b